

مقدمه

دکتر ابوالفتح لامعی ۱۴۰۳/۹/۱۷

من درباره یک رویکرد جدید به مدیریت/رهبری سازمان‌ها بحث خواهم کرد که مبتنی بر ویژگی‌های سیستم‌های پیچیده سازگاری‌پذیر یا به اصطلاح زندگی است. برای بحث درباره این رویکرد از استعاره موجود زنده استفاده خواهم کرد. بدین معنا که سازمان یک موجود زنده است. چون بیشتر نظریه‌های مدیریت/رهبری رایج که ریشه در پارادایم نیوتنی یا ماشینی – مکانیکی دارند پیامدهای منفی گسترده‌ای در سازمان‌ها داشته و دارند، چند یادداشت را به توصیف این پارادایم اختصاص خواهم داد. این پارادایم را در قالب استعاره ماشین بحث خواهم کرد. بدین معنا که سازمان یک ماشین است. البته در فرصت‌های زیادی این دو استعاره را با هم مقایسه خواهم کرد تا امکان درک هرچه عمیق‌تر تفاوت‌های بین آن‌ها فراهم شود. در هر یک از این دو استعاره، همه موضوعات سازمانی و مدیریتی تحت تاثیر ویژگی‌های این دو استعاره قرار می‌گیرند. از آنجا که «استعاره» یک واژه کلیدی است، لازم می‌دانم در ادامه این مقدمه توضیح کوتاهی درباره آن ارائه دهم.

زمانی که یک واژه را عاریه می‌گیریم و آن را در جایی به غیر از جای اصلی خود استفاده می‌کنیم در واقع از استعاره استفاده کرده‌ایم. برای مثال، ممکن است برای توصیف شجاعت یک فرد از واژه شیر استفاده کنیم و بگوییم او شیر است. یا برای توصیف زیبایی یک فرد از واژه ماه استفاده کنیم و بگوییم او ماه است. یا برای توصیف یک رهبر از واژه باغبان استفاده کنیم و بگوییم او یک باغبان است. ما با استفاده از یک استعاره در واقع نوعی تصویرسازی می‌کنیم و از این تصویر برای توصیف پدیده مورد نظر استفاده می‌کنیم. استعاره‌ها ابزار سازمان‌دهی مهمی برای تفکر و بحث درباره پدیده‌های پیچیده هستند. در رابطه با سازمان‌ها، از استعاره‌های گوناگونی برای درک پیچیدگی‌ها و ابهامات زندگی سازمانی استفاده شده است. به همین دلیل، کاربرد استعاره‌ها در رابطه با موضوعات سازمانی و مدیریت/رهبری به طور فزاینده‌ای افزایش یافته است.

باید تاکید کنم که همه نظریه‌های سازمانی و مدیریتی مبتنی بر تصاویر یا استعاره‌هایی هستند که برای درک و مدیریت سازمان‌ها استفاده می‌شوند.^۱ هر استعاره‌ای بر روش تفکر ما، نوع نگاه ما، روش سازمان‌دهی ما و روش مدیریت ما تاثیر می‌گذارد. گرت مورگان در کتاب ارزشمند خود تعداد قابل توجهی از استعاره‌ها را بحث کرده است.^۲ باید توجه کنیم که اگرچه یک استعاره بصیرت‌هایی ایجاد می‌کند اما ما را از سایر بصیرت‌ها محروم می‌کند، زیرا سازمان‌ها پیچیده و چند لایه هستند. ما نمی‌توانیم همه شرایط سازمانی را با یک استعاره یا یک نظریه درک یا مدیریت کنیم. بنابراین هیچ استعاره‌ای

¹ Morgan, G. Images of Organization, updated edition, Berrett-Koehler Publishers, San Francisco 2006.

² Ibid.

کامل نیست، حتی ممکن است سوگیری داشته باشند یا گمراه‌کننده باشند. برای مثال، سازمان بعنوان یک ماشین، یک استعاره ناقص است زیرا همه جنبه‌های سازمانی را شامل نمی‌شود؛ سوگیری دارد زیرا به ابعاد ساختاری و منطقی سازمان‌ها اهمیت بیشتری می‌دهد و گمراه‌کننده است زیرا یک سازمان هیچ شباهتی به یک ماشین ندارد و هرگز نمی‌توان یک سازمان را مثل یک ماشین طراحی و مدیریت کرد. اما همین استعاره به ما کمک می‌کند به روش‌های سازمان‌دهی کارها، جهت‌دستیابی به کارآیی و نتایج از پیش تعیین شده، فکر کنیم.

به قول گرت مورگان افراد باید در **فوائد** شرایطی که می‌خواهند سازمان‌دهی یا مدیریت کنند ماهر باشند.¹ اگر مهارت خواندن شرایط را داشته باشیم، استعاره‌ای را انتخاب می‌کنیم که برای آن شرایط مناسب است. بنابراین همچنانکه در بالا نیز اشاره کردم هیچ استعاره یا نظریه سازمانی و مدیریتی‌ای کامل نیست و نمی‌تواند پاسخگوی همه نیازها در همه شرایط باشد. گرت مورگان این موضوع را به صراحت بیان کرده است:

«همه نظریه‌های سازمانی و مدیریتی مبتنی بر تصاویر یا استعاره‌های هستند که ما را ترغیب می‌کنند شرایط را به طور ناقص ببینیم، درک کنیم و تصور کنیم. چنانکه نشان داده شد استعاره‌ها بصیرت ایجاد می‌کنند اما تحریف نیز می‌کنند. نقاط قوتی دارند اما محدودیت نیز دارند. در ایجاد روش‌هایی برای دیدن، روش‌هایی نیز برای ندیدن ایجاد می‌کنند. بنابراین هیچ نظریه یا استعاره‌ای نمی‌تواند یک دیدگاه همه‌جانبه یا کامل ارائه دهد.»²

ممکن است سوال شود که چرا از بین همه استعاره‌ها فقط دو استعاره **ماشین** و استعاره **موجود زنده** انتخاب شده‌اند. من به این دلیل این دو را انتخاب کرده‌ام که استعاره ماشین به قدری در عمق وجود ما جاخوش کرده است که همچنان سلطه کم‌نظیری بر اندیشه و رفتار مدیریتی ما دارد. در حالی که استعاره ماشین هیچ سنخیتی با سازمان‌ها بعنوان سیستم‌های پیچیده سازگاری پذیر ندارد. اما اگر استعاره دوم پذیرفته شود، با دنیای بسیار متفاوتی روبرو خواهیم شد که هیچ شباهتی به دنیای ماشینی ندارد. با کاربرد استعاره‌ی موجود زنده، مدیریت سازمان‌ها به آنچه در **همه‌ی زندگی** اتفاق می‌افتد، نزدیک‌تر و نیز آسان‌تر خواهد شد!³

¹ Ibid

² Morgan, G. Images of Organization, updated edition, Berrett-Koehler Publishers, San Francisco 2006. P. 338

³ Wheatley JM, Kellner-Rogers M. A simpler way. Berrett-Koehler Publishers, San Francisco 2009.